

VILÁG- TÖRTÉNET

8. (40.) évfolyam 2018. 4.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **JONČEV ZSOLT**
A CSEHSZLOVÁK LÉGIÓ ETNIKAI DIMENZIÓI
- **KRAJCSÍR LUKÁCS**
A GOTTWALD DANDÁR TÖRTÉNETE
- **SZ. BÍRÓ ZOLTÁN**
MIÉRT ÉS MIKÉNT BOMLOTT FEL A SZOVJETUNIÓ?
- **DANIELE CONVERSI – SANJAY JERAM**
A VÁLSÁG ELLENÉBEN
- **BARANYI TAMÁS**
1968 MÁJUSA FRANCIAORSZÁGBAN ÉS A NAGYHATALMI
ERŐEGYENSÚLY
- **SZEMLE**
VUKMAN PÉTER, OPRE BERNADETT, PÉTERFI BENCE,
KISS MÁRTON ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Stefano Bottoni,
Katona Csaba, Martí Tibor
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

8. (40.) évfolyam 2018. 4.

TARTALOM

Birodalmak felbomlása, országok születése (Stefano Bottoni)	533
<i>Tanulmányok</i>	
Jončev Zsolt: A Csehszlovák Légió etnikai dimenziói	537
Krajcsír Lukács: A Gottwald dandár története. Csehszlovákia szerepe Izrael Állam megalakulásában	551
Sz. Bíró Zoltán: Miért és miként bomlott fel a Szovjetunió?	567
Bíró László: Montenegró függetlenné válása	589
Daniele Conversi – Sanjay Jeram: A válság ellenében. Az interkulturális nacionalizmus ereje Katalóniában	611
Balogh Róbert: Éhezés, élelmezés és modernitás a gyarmati Indiában, 1920–1950	633
Baranyi Tamás: 1968 májusa Franciaországban és a nagyhatalmi erőegyensúly	651
<i>Szemle</i>	
Egy ismeretlen szomszéd története (Vukman Péter)	667
A tuniszi kereszties hadjárat, 1270 (Opre Bernadett)	671
A minőségbiztosítás régészeti emlékei a közép- és kora újkorból (Péterfi Bence)	675
Teázó vikingek és selyembe boruló Észak. Keleti áruk a 18. századi skandináv kereskedelemben (Kiss Márton)	678

Jelen számunkat Stefano Bottoni szerkesztette

Teázó vikingek és selyembe boruló Észak

Keleti áruk a 18. századi skandináv kereskedelemben¹

Karl Linné (Carolus Linnaeus, 1707–1778) egyik legnagyobb álma az volt, hogy saját kertjében teát tudjon termesztetni. A svédhonban élő tudóst kíváncsisága és érdeklődése mellett államgazdasági érdekek is vezették. A Svéd Kelet-indiai Társaság tonnaszámra importálta a teát Kínából, jelentős hasznot hozva ezzel az államnak és az ott élőknek. A 18. század nagy változásai – köztük a különböző koffeintartalmú italok (kávé, tea) megjelenése és fogyasztása – hozzájárultak a távolsági kereskedelem intenzívebbé válásához. Ugyanakkor egy új kihívás jelentkezett a természettudósok számára: hogyan lehet a nagy hasznot termelő növényt otthon is előállítani? Linné és társai élénk vitát folytattak erről, a megoldásra azonban – legalábbis részben – a 19. századig várni kellett.

Hogyan kerülhettek kapcsolatba a skandináv hajósok a kínai teával és selyemáruval? Erre a kérdésre keresi a választ Hanna Hodacs monográfiájában, amely az Európa és Ázsia viszonyait vizsgáló kutatócsoport (University of Warwick) sorozatának egyik köteteként látta meg a napvilágot.

A szerző két skandináv állam keleti társaságát vizsgálja: a Dán Ázsiai Társaságot (Asiatisk Kompagni) és a Svéd Kelet-indiai Társaságot (Svenska Ostindiska Companiet). Földrajzilag a két észak-európai állam messze helyezkedett el a célállomásként megjelölt kínai Kantontól, az egyetlen helytől, ahol a kínai árukat közvetlenül be lehetett szerezni. A dánok azonban mégis előnyt élveztek, mivel rendelkeztek afrikai és ázsiai telepekkel. A skandináv kereskedők „kis halaknak” számítottak a tea és selyem kereskedelmében, mégis előretörtek ezen a piacon angol, holland és francia vetélytársaikkal szemben. Nemzetközi súlyuk és országuk semlegessége a korszak nagy háborúiban (hétéves háború, 1754–1763) lehetővé tette, hogy az igen drága, de nagy keresletnek örvendő keleti termékeket el tudták szállítani megbízóik számára.

A tea legnagyobb részét Kínában szereztek be az európai kereskedők. A 18. században Németalföld mellett egyre inkább Anglia vált a legnagyobb fogyasztóvá. A század elején már történt kísérlet a tea meghonosítására (értsd: megszerettetésére) a Brit Kelet-indiai Társaság által, ez azonban csak az 1740-es években sikerült. Ezt követően viszont megnőtt az igény a tea iránt. A szakirodalomban általában angol italként jellemzett teát közvetlenül szállították Kantonból a Brit Kelet-indiai Társaság hajóin, a tea elosztása azonban nem volt egyszerű. Problémát jelentett, hogy a kormányzat a nagy kereslet ellenére magasan tartotta annak adóját (50 vagy 100 százalék), aminek következtében a csalás különböző módjai alakultak ki és váltak mindennapi gyakorlattá (hamis teák gyártása, rosszabb minőségű teák-

¹ Hodacs, Hanna: *Silk and Tea in the North. Scandinavian Trade and the Market for Asian Goods in Eighteenth-Century Europe*. Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2016. xii + 216 p. (Europe's Asian Centuries.)

kal való vegyítés), de a legjelentősebb ezek közül a csempészet volt. Végül a két skandináv társaság vált a korábban megszüntetett holland társaság (Ostend Company) bázisait és kapcsolatait felhasználva a brit teapiac ellátójává, és bár a Brit Kelet-indiai Társaság volt az akkori világ egyik legnagyobb teabeszállítója, a Nagy-Britanniában uralkodó teafogyasztási szokásokat (ízeket) a skandináv társaságok diktálták.

A 17. század végén felfutó teaüzlet együtt járt az olyan képzett szakemberek iránti igény növekedésével, akik a termelés helyszínén megismerik a teafajták ízét, illatát és tárolási fortélyait. A brit szakemberek hiába tudták, hogy a Hyson-tea volt a legjobb minőségű (névét a Brit Kelet-indiai Társaság egyik alkalmazottjáról kapta), otthonról csak a másodvonalbeli Boheá beszerzésére kaptak megbízást. A 18. század közepén az újonnan érkező skandináv kereskedők – mivel országukban a teafogyasztás nem volt szokás a népesség nagyobb részében, csak a felsőbb osztályok köreiben – új módszert találtak ki: a teákat helyben keverték össze. A nedvességre és szárazságra egyaránt rendkívül érzékeny növényből több fajtát vásároltak, és a helyiek legnagyobb tiltakozása ellenére egy ládába helyezték azokat. A helyben kevert teát aztán ládában szállították különböző dán és svéd (esetleg holland) állomásokra, ahonnan ügynökök juttatták el azt a brit fogyasztókhoz. A különböző keverési technikák következtében megelőzték a versenyben a Brit Kelet-indiai Társaságot, amelynek képviselői nem értették, hogy a kor egyik legnagyobb kereskedelmi erejével rendelkező országát miként győzheti le az északi fortély, és miért szerette mindenki a „svéd módit”. A csempészésnek kedvező piaci körülmények – ahogy az első mellékletben is láthatjuk – egészen az 1784-es törvényig tartottak, amikor is a brit kormányzat a fent említett magas adót a tizedére csökkentette, ezzel mintegy feleslegessé téve a nagyarányú csempészetet.

A másik terméket a kínai selyem jelentette, amely a teával ellentétben jelen volt már az európai piacokon korábban is. A divatot diktáló Párizsban a ruhatervezők tömegével állították elő a különböző hazai alapanyagból készült ruhákat. A mai divathullámokhoz hasonlóan, maguk a tervezők diktálták az iramot, aminek eredményeként a 18. század elejére sikerült kiszorítaniuk a különböző keleti motívumokat. A francia dominanciát mutatta a színek elnevezése is, amit szinte minden selyemkereskedő társaság átvett. A kínai termékek viszont idővel éppen annak következtében tudtak visszatérni a korábbi piacra, hogy a korabeli európai selymekkel ellentétben színesek voltak, s újra divatosá váltak. A kínai selyemnek azonban – a teával ellentétben – nem volt maradása a svéd piacokon. Az 1750-es években Svédországban ugyanis betiltották a kínai selyemimportot, Dániában viszont ösztönözték.

A két meggondolás mögött meghúzódó megfontolásokat a korszak állam- és gazdaságpolitikai elméleteiben találhatjuk meg. Az addig is fejlett hazai iparágakat, így a selyemgyártást is az állam dotálni kezdte, hogy a tőkét otthon tartva olcsóbbá és gazdaságosabbá tegyék a termelést. A bevezetőben említett Karl Linné is ezen a kérdésen dolgozott a kameralista gondolatok jegyében. A „fejlesztő állam” egyik célja az ország – mind természeti, mind történelmi – megismerése volt, hogy saját erőforrásaira támaszkodva váljon gazdaságilag erőssé és hatalmassá.

A tea és a selyem esetén keresztül megvizsgálhatjuk a korabeli politikai és közgazdasági elméletek relevanciáját. Linné a tea természetével függetleníteni kívánta országát a kiszolgáltatottságtól, ezért kutatásokba kezdett a megoldás érdekében. Ennek eredményeként olyan, máig is ható gondolatokat közölt, mint például a természetes (értsd: „otthon nőző”) növényekből készített főzetek fontossága. Az újonnan létrehozott italnak a „Király teája” vagy a „Fok teája” elnevezést szánta. Végül a megoldást nem Linné, hanem egyik követője, Joseph Banks (1743–1820) találta meg, aki az európai természetés helyett azt javasolta, hogy a brit kézen lévő Indiában honosítsák meg a teacserjét. A selyemfestés esetében

pedig a helyi tapasztalatokat felhasználva vették fel a versenyt a színes kínai árukkal. Először Johan Linder, majd Johan Westring munkái rögzítették az alkalmazandó festési technikákat. Az állam maga is érdekeltté vált a különböző tudományok fejlesztésében. Megkezdődött a színek utáni hajsza: elegendő itt csak Isaac Newton prizmakísérletére utalni, ami a mai napig hivatkozási alapnak tekinthető a fizika területén.

Hodacs munkájában a Nyugat és a Kelet közötti kereskedelem egyik kevés figyelmet kapó szegmensét vizsgálja, mégpedig a 18. századi „vikingek” (dánok és svédek) közreműködését a tea- és a selyemkereskedelemben. Hodacs számos statisztikai adatot és táblázatot hoz, segítve ezzel a kereskedelmi tendenciák megértését. Különösen figyelemreméltó az a két táblázat, amelyeket a függelékben találhatunk: az egyik az 1733 és 1767 közötti tea-, a másik az 1733 és 1759 közötti selyemimportot mutatja be. A kiterjedt bibliográfia levéltári és könyvészeti munkák sokaságát tartalmazza, a kötet végén pedig index segíti a tájékozódást. Hodacs eredményei alapján igazolódott, hogy felülvizsgálatra szorul a 18. századi „brit teamonopóliumról” elterjedt nézet, valamint hogy a kereskedelemnek köszönhetően a kabinetháborúk időszakában a két skandináv állam újra jelentősebb szerepre tett szert.

*Kiss Márton**

* A szerző a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskolájának doktorandusza (7624 Pécs, Rókus u. 2.).

CONTENTS

Fall of Empires, Formation of Countries (Stefano Bottoni)	533
<i>Studies</i>	
Zsolt Jončev: Ethnic Dimensions of the Czechoslovak Legion	537
Lukács Krajcsír: The History of the Gottwald Brigade: Czechoslovakia's Role in Birth of State of Israel	551
Zoltán Sz. Bíró: How and Why Did the Soviet Union Fall Apart?	567
László Bíró: Independence of Montenegro	589
Daniele Conversi – Sanjay Jeram: Despite the Crisis: The Resilience of Intercultural Nationalism in Catalonia	611
Róbert Balogh: Starvation, Nutrition and Modernity in Late Colonial India, 1920–1950	633
Tamás Baranyi: May 1968 in France and the Balance of Forces in Great Power Relations	651
<i>Book Reviews</i>	
History of Czechoslovakia in Documents (Péter Vukman)	667
The Tunis Crusade of 1270: A Mediterranean History (Bernadett Opre)	671
Trademarks of Cloth Rolls: Archaeological Remains of the Textile Trade in the Hungarian Kingdom (Bence Péterfi)	675
Silk and Tea in the North: Scandinavian Trade and the Market for Asian Goods in Eighteenth-Century Europe (Márton Kiss)	678

HU ISSN 0083-6265

Kiadja az MTA BTK Történettudományi Intézet
A kiadásért felel Fodor Pál igazgató
A szedési, tördelési munkálatokat
az MTA BTK TTI tudományos információs témacsoportja végezte
Vezető: Kovács Éva
Tördelőszerkesztő: Zsigmondné Balázs Ildikó
Térkép: Nagy Béla
Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáma: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2018-as évfolyamának megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

25nka
Nemzeti Kulturális Alap